

Ana Batinić
Croatian Academy of Sciences and Arts
abatinic@hazu.hr
ORCID: 0000-0002-0007-1015

POZNAŃSKIE STUDIA SLAWISTYCZNE
NR 22 (2022)
DOI: 10.14746/pss.2022.22.1

Data przesłania tekstu do redakcji: 7.01.2022
Data przyjęcia tekstu do druku: 3.04.2022

Ekokritika i Zarobljenik šumske kuće Anđelke Martić u izdanju Eko Vjeverice

ABSTRACT: Batinić Ana, *Ekokritika i Zarobljenik šumske kuće Anđelke Martić u izdanju Eko Vjeverice* (Ecocriticism and Anđelka Martić's *Prisoner of the Forest House* in Eco Squirrel Book Series). "Poznańskie Studia Slawistyczne" 22. Poznań 2022. Wydawnictwo "Poznańskie Studia Polonistyczne," Adam Mickiewicz University, Poznań, pp. 27–45. ISSN 2084-3011.

The introductory part of the article aims to briefly present the main ideas of ecocriticism, a relatively new theoretical approach to the study of literary texts, and also provide basic information about a special publishing project launched at the beginning of the 1990s by Mladost publishing house—Eko Vjeverica (Eco Squirrel), a book series intended for children. After that, the focus of the analysis is shifted to one of the titles from the series, *Zarobljenik šumske kuće* (Prisoner of the Forest House), a collection of stories written by a Croatian author Anđelka Martić. The main research issues in this article, which are at the same time the basic guidelines of ecocritical approach in the analysis of literary works, relate to the study of fundamental ecological values implied by the word "nature"—what nature is in a given context, in which way nature is experienced and perceived by human characters and how that perception has changed over the years, and also how the world around us acquires meaning through textual representations of nature.

KEYWORDS: Anđelka Martić; *Zarobljenik šumske kuće* (Prisoner of the Forest House); Eko Vjeverica (Eco Squirrel) book series; Croatian children's literature; ecological literature, ecocriticism

1. Uvod: ekokritička polazišta u interpretaciji književnih predložaka

Cilj je ovoga istraživanja ponuditi ekokritičko čitanje djela *Zarobljenik šumske kuće* hrvatske književnice Anđelke Martić, zbirke pripovijesti objavljene u okviru Biblioteke (Eko) Vjeverice, vrlo popularnog bibliotečnog niza izdavačke kuće Mladost, namijenjenog dječjim čitateljima. No, prije analize odabranog književnog predložka u uvodnom će se dijelu nastojati ukratko objasniti temeljne ideje ekokritike, a potom iznijeti i nekoliko osnovnih informacija o samoj Biblioteci Vjeverici i o pojedinim djelima koja su u okviru Biblioteke Vjeverice objavljena pod dodatnim prefiksom Eko.

U tu svrhu moguće je početi s pitanjem koji bi to bili principi „zelelog čitanja” odnosno ekokritičke interpretacije teksta? Cheryll Glotfelty u uvodu antologiji *The Ecocriticism Reader* određuje ekokritiku¹

jednostavno kao proučavanje odnosa između književnosti i fizičkoga okoliša. Baš kao što feministička kritika proučava jezik i književnost iz rodno osviještene perspektive, a marksistička kritika u čitanje tekstova unosi svijest o načinima proizvodnje i ekonomskim klasama, ekokritizam zauzima zemljocentričan pristup u proučavanju književnih tekstova (Glotfelty, 1996, xviii)².

Ekokritičko čitanje, dakle, možemo opisati kao analizu i interpretaciju teksta iz ekološkog motrišta, koje počiva na temeljnoj operci priroda–kultura, što je ujedno i predmet ekokritičke dekonstrukcije. Drugim riječima, ističe Benjamin M. Garner, čitati tekst ekokritički znači „proučavati specifičnu ulogu prirode, okoliša i ekologije u tekstu te primijeniti opažanja kako bi se iznašla rješenja i alternativni načini razmišljanja o problemima okoliša i ekologije s kojima se suoča-

1 Engleski pojam *ecocriticism* u hrvatskoj je znanosti zaživio u dvjema prijevodnim inačicama: kao ekokriticismizam (v. Brozović, 2012, 29–35) i ekokritika (Marjanić, 2006, 163–186; 2018, 849–861), od kojih je potonji češće u upotrebi.

2 Citati angloameričkih teorijskih radova o ekokritici moj su slobodan prijevod na hrvatski, budući da, koliko mi je poznato, još nisu doživjeli svoje hrvatske inačice.

va čovječanstvo" (Garner, 2015, 5). Posljednjih desetljeća ekokritika³ nalazi mjesto među najproduktivnijim novim usmjerenjima u proučavanjima književnosti i kulture, postajući još jedna u nizu književno-teorijskih polazišta kojima se književni kritičari služe u interpretaciji književnog teksta (Jimmy, 2015, 369). Hubert Zapf navodi da je ekokritika potekla iz Sjedinjenih Američkih Država potkraj 20. stoljeća. Isprva je nailazila na otpor, no ubrzo je prepoznata kao „važno novo polje istraživanja i podučavanja”, čija je vrijednost u otvaranju dosad nepoznatih perspektiva koje pak pomažu u prepoznavanju

važnosti i odgovornosti humanistike odnosno znanosti o književnosti u užem smislu, u vrijeme u kojemu se proces globalizacije, kao i prateća globalizacija znanja i znanosti, interpretira uglavnom u ekonomskom i tehnološkom smislu. Jedan od smjerova ekokritike koji najviše obećava, a razvio se u Europi, jest kulturna ekologija (Zapf, 2010, 136).

Taj pristup ekologiju postavlja kao paradigmatšku perspektivu znanja ne samo u prirodnim znanostima nego i u istraživanjima u kulturi, čime se zamućuju tradicionalne granice između disciplina. Kulturna ekologija ljudsku kulturu smatra „neodvojivom od ekoloških procesa i prirodnih ciklusa energije” (Zapf, 2010, 136). U preglednom članku o ekokritici i zelenim studijima Domagoj Brozović — među prvima koji je u hrvatskoj književnoj znanosti afirmirao ovaj teorijski pravac — ističe kako ni metodologija ni terminologija ekokritičkih diskurzivnih praksi nisu ujednačene. Navodi primjer debate koja se razvila između Lea Marxa i Lawrencea Buella na konferenciji ASLE-a (Association for the Study of Literature and Environment) u Bostonu 2003., u kojoj je Leo Marx zastupao mišljenje da je u središtu promišljanja o okolišu čovjek, kao najodgovorniji za devastaciju okoliša. Buell je pak istaknuo da je u centar ekokritičkog promišljanja nužno staviti prirodu, jer inače na neki način ponovno podržavamo kulturnu superiornost čovječanstva nad svime, pa i nad prirodom. Za ekokritičare, prirodni fenomeni i nji-

3 Naziv *ecocriticism* prvi je upotrijebio William Rueckert u svojem eseju *Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism* objavljenom 1978., a temeljnim se tekstom ovog novog usmjerenja smatra djelo *Walden* Henryja Davida Thoreaua jer se Thoreau u njemu bavi ljudskom odvojenošću od prirode (Jimmy, 2015, 370).

hovi zakoni uistinu postoje izvan društva, kulture i jezika. Priroda je zaista opreka kulturi, njezina drugost, koja na nju katkad ima i fatalne učinke (Brozović, 2012, 30–31). Prema Zapfu (2010, 140), priroda nikako nije tek konstrukt kulture, međutim, ona nam je dostupna jedino putem posredovanja kulture, znači putem jezika i tekstualnih oblika i zbog toga je ključno promišljati o brojnim načinima na koje je priroda prikazana, manipulirana, potisnuta ili kreativno upotrijebljena u simboličnim oblicima i tekstualnim praksama kulture. U ekokritičkom pristupu djelu, dakle, a to su ujedno i glavna istraživačka pitanja u ovome članku, predmet zanimanja bit će odgovoriti na koje se to fundamentalne ekološke vrijednosti misli pod riječju „priroda” — što je uopće priroda u danom kontekstu — zatim kako ljudski likovi doživljavaju i percipiraju prirodni okoliš i kako se ta percepcija promijenila — ako jest — tijekom godina te kako svijet oko nas dobiva značenje putem tekstualnih reprezentacija prirode⁴. Korijeni ekokritike nalaze se upravo u želji za obnovom antropocentrizmom narušene poveznice između ljudi i neljudi (Jimmy, 2015, 371). Kako se, stoga, u kontekstu navedenih ideja može (pro)čitati djelo *Zarobljenik šumske kuće*? Kako izgleda prikaz prirodnog okoliša koji u ovoj zbirci pripovijesti objavljenoj u Biblioteci Eko Vjeverici nudi Anđelka Martić i u kakvu su odnosu svijet prirode i ljudski protagonisti?

2. Biblioteka Eko Vjeverica

„Mi smo dio Zemlje — Zemlja je dio nas. Mirisne trave su nam sestre, jelen, pastuh i veliki orao — braća. Stjenoviti vrhunci, sočni pašnjaci, toplo ponijevo tijelo i čovjek — sve pripada istoj obitelji” (iz pisma indijanskog poglavice Seattlea Velikom Bijelom Poglavici u Washington, 1854. godine). Navedena biocentrična poruka, zapravo dio pisma za koje je utvrđeno da ipak nije izvorno nego da je riječ o falsifikatu (Hajdarović, 2011), nalazi se u desnom kutu stražnje korice svih izdanja objavljenih u Eko Vjeverici, posebnom nakladničkom projektu pokrenutom u okviru poznate Biblioteke Vjeverica izdavačke kuće

4 Kako ističe N.B. Jimmy (2015, 369, 373), ovo su tek neke od tema kojima se bave ekokritičari.

Mladost. Biblioteka Vjeverica zasigurno je najpopularniji i najutjecajniji nakladnički niz namijenjen dječjoj publici u Hrvatskoj u drugoj polovici 20. stoljeća. O njezinoj povijesti pisala je Vesna Radošević (2016.), a postala je i predmetom obrade diplomskih radova (Aščić 2017). Biblioteka Vjeverica pokrenuta je 1957. godine na inicijativu Grigora Viteza, i to na temelju Pionirske knjižnice u okviru izdavačke kuće Mladost. Osim uredničkim radom, Vitez je Vjevericu obilježio i svojim autorским i prevoditeljskim djelovanjem. Na mjestu urednika naslijedile su ga Ana Kulušić, a potom Vera Barić (od 1984.), koja je početkom 1990-ih i pokrenula Eko Vjevericu, projekt koji je vrhunac doživio 1994., a ugasio se 1995. (službeno 1998.) privatizacijskim malverzacijama koje su dovele do propasti cijelog izdavačkog poduzeća Mladost. Od 1957. do 1995. u Vjeverici je objavljeno nešto više od 300 naslova (v. Radošević, 2016, 97, 112).

Pretraživanjem kataloga Knjižnica grada Zagreba i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu moguće je utvrditi da je u Eko Vjeverici od 1990. do 1994. objavljeno ukupno deset knjiga namijenjenih dječjoj publici od osam do dvanaest godina. Riječ je o deset djela uglavnom domaćih etabliranih autora poput Hrvoja Hitreca, Miroslava Hirtza, Anđelke Martić, Ante Gardaša, Tita Bilopavlovića, Vlatka Šarića, Josipa Cvenića, Maje Gluščević, Sanje Pilić, Vlatka Šarića, ali i francuskog književnika Michela Tourniera. Kronološki gledajući, šest je naslova objavljeno u prvoj godini pokretanja biblioteke, jedan 1991. i tri 1994.:

- Hrvoje Hitrec, *Eko Eko*, 1979. (1. izdanje), 1990. (4. izdanje u Eko Vjeverici), ilustracije Joško Marušić.
- Anđelka Martić, *Zarobljenik šumske kuće*, 1989. (1. izdanje), 1990. (2. izdanje u Eko Vjeverici), ilustracije Ratko Janjić Jobo.
- Anto Gardaš, *Duh u močvari*, 1989. (1. izdanje), 1990. (2. izdanje u Eko Vjeverici), ilustracije Vladimir Džanko.
- Tito Bilopavlović, *Filipini iza ugla*, 1988 (1. izdanje), 1990. (3. izdanje u Eko Vjeverici), ilustracije Ninoslav Kunc.
- Vlatko Šarić, *Rogan: istinite pripovijesti iz životinjskog svijeta*, 1985. (1. izdanje), 1990. (2. izdanje u Eko Vjeverici), ilustracije Branko Vujanović.
- Michel Tournier, *Petko ili Divlji život*, 1988. (1. izdanje), 1990. (2. izdanje u Eko Vjeverici), ilustracije Mirko Stojić, prijevod s francuskog Bosiljka Brlečić.

- Miroslav Hirtz, *Novele iz životinjskog svijeta*, 1927. (1. izdanje), 1991. (2. izdanje u Eko Vjeverici), ilustracije preuzete iz izvornika, naslovnica Aleksandar Žiljak.
- Josip Cvenić, *Čvrsto drži joy-stick*, 1994, ilustracije Joško Marušić.
- Maja Gluščević, *Klopka za medvjedića*, 1994, ilustracije Boris Kolar.
- Sanja Pilić, *Nemam vremena*, 1994, ilustracije Ninoslav Kunc.

Osim ilustracija, koje, vidljivo je iz gore navedene bibliografije, potpisuju priznati ilustratori, likovna oprema uključuje i ekološke „signale” na koricama i hrptu te u unutrašnjosti izdanja (zelena vjeverica u gornjem lijevom kutu na prednjoj korici, citat indijanskog poglavice na poledini, smeđe-zeleni hrbat te šumski motiv s unutrašnje strane knjige).

Premda će analiza koja slijedi biti usmjerena na djelo *Zarobljenik šumske kuće* (1989., 1990.) Anđelke Martić, i to upravo iz razloga što je dihotozija između prirodnog svijeta i civilizacije kao ljudske tvorevine u njemu iskazana na nekoliko (različitih) razina i što je središnja tema svake pripovijesti iz zbirke složen suodnosa čovjeka i prirode, sva bi djela Eko Vjeverice, svako na svoj način, bila vrlo zahvalna za ekokritički usmjereni čitanje. Stoga, prije detaljnijeg osvrta na odabrani naslov, navodimo i nekoliko primjera iz još nekih naslova iz Eko Vjeverice, aktualnih za ekokritička promišljanja. Primjerice, *Eko Eko* Hrvoja Hitreca možemo opisati kao humoristični, znanstveno-fantastični roman, strukturiran u petnaest „strašnih” poglavlja. Valja imati na umu da je roman izvorno objavljen prije 43 godine, 1979., a izdanje u Eko Vjeverici objavljeno je prije 32 godine, 1990. Već u uvodnom dijelu romana, čija je ekološka potka uočljiva u samom naslovu djela, odnosno u imenu jednog od protagonista, neobičnog svemirca Eka Eka, autor tendenciozno naznačuje ekološku podlogu priče. Pripovijedajući o začudnim dogodovštinama djece s Hrčkova Brda — djevojčice Vesne te blizanaca Tokija i Vokija — koja se sprijateljuju sa srebrnim čovječuljkom iz rakete te putuju s njim u svemir na planet Zmaz, gdje spašavaju njegovu sestru Eku i ostale stanovnike Bona od zlih, nečistih Zmaza, Hitrec upozorava na problem zagađenja okoliša. *Eko Eko* moguće je interpretirati kao roman s tezom ili, bolje rečeno, jasnom poukom, koja se otkriva već na samom početku romana: „Sva živa bića su povezana” (Hitrec, 1990, 13). Problem općeg zagađenja čovjekova okoliša prepoznat je i predstavljen kao velik, globalan i za njegovo potpuno rješenje bilo bi potrebno čudo iz svemira, baš

poput Eko Ekovih žderižderija, strojeva nalik na poveće glodavce, specijaliziranih za reciklažu određenih vrsta smeća. Ipak, *Eko Eko* prenosi poruku optimizma i nade, uzdajući se u osvješćivanje mladih generacija kao rješenje ekološke krize. Za razliku od Hitrecova romana, međutim, u kojemu su životinjski likovi, poput Vesnine pitome vjeverice Perjanice, tek usputni akteri, sljedeća su dva primjera — *Novele iz životinjskoga svijeta. Knjiga jednoga prirodnjaka* Miroslava Hirtza te *Rogan* Vlatka Šarića — gotovo u potpunosti posvećena animalnome. Usmjerenost ovih djela na neljudsko vodi nas u područje dječjeknjiževne animalistike i u tip proze koji bismo mogli nazvati prirodoslovno-umjetničkom — hibridnom vrstom za koju je karakteristično miješanje dokumentarnih podataka i književnog diskursa (v. Batinić, 2021, 195–214). *Novele iz životinjskoga svijeta* Hirtz je prvi put objavio još 1927., opisavši u zbirku okupljene proze kao „lovačke zapiske” (Hirtz, 1927, 11). Kako bi postalo prihvatljivo za ponovno objavljivanje u *Eko Vjeverici* 1991. godine, urednica Vera Barić povjerala je zadatak priređivanja, to jest prilagodavanja djela Jozi Vrkiću, pa je zbirka osim pravopisnih intervencija i Rječnika manje poznatih riječi i lovačkih izraza, opremljena i bilješkama, priređivačkim napomenama te uvodnim tekstom priređivača *SOS za vidru!* (Hirtz, 1991, 5–6) Time se nastojalo ispraviti neke od danas odbačenih, a nekad uvriježenih ljudskih uvjerenja u vezi s poimanjem životinjskog koja iskazuje Hirtzov pripovjedač, premda se i u tim popratnim, naknadno napisanim komentarima opet u pojedinim slučajevima provlače anakroni, specistički stavovi, prema kojima se vrijednost (života, postojanja) pojedine jedinke ili cijele vrste „važje” i percipira ovisno o tome koliko je i na koji način ta jednika/vrsta korisna čovjeku i njegovim potrebama⁵. Vladislav (Vlatko) Šarić svoju naraciju u *Roganu* temelji na realističnoj poetici i dokumentarizmu, nastojeći animalne subjekte dočarati što vjernije stvarnim neljudskim stvorenjima. To čini iz perspektive što je moguće veće objektivnosti, oslanjajući se na vlastitu sposobnost promatranja i zapažanja. Međutim, i u Šarićevu djelu nailazimo na negativno, pristrano i nepravedno portretiranje pojedinih zoovrsta, posebno onih koje čovjek

5 U svojem djelu *Speciesism* (2004.) aktivistkinja Joan Dunayer specizam objašnjava kao „propust da se, s obzirom na pripadnost vrsti ili karakteristike tipične za neku vrstu, bilo kojem svjesnom biću prida jednak obzir i poštovanje” (Dunayer, 2009, 11–12).

naziva grabežljivima — na primjer, orao, lisica ili tvor, koji je predstavljen kao krvoločni noćni grabežljivac (Šarić, 1990, 136) — koje se zatim, utkano u književni diskurs, posreduje, potencijalno usađuje u svijest dječjeg recipijenta i otvara mogućnost prijenosa na sljedeće generacije (više o *Novelama iz životinjskog svijeta* Miroslava Hirtza i *Roganu* Vlatka Šarića, kao i o još nekim djelima koja se mogu okarakterizirati kao prirodoslovno-umjetnička proza, v. Batinić, 2021, 195–214). Među spomenutim djelima, Hitrecov je roman tematski najizravnije ekološki „angažiran”, ali i najantropocentričnije usmjeren, dok je u ostala dva djela — kao i, vidjet ćemo, u *Zarobljeniku šumske kuće* Anđelke Martić — fokus na prirodi odnosno na neljudskim bićima, premda opet kroz prizmu njihova suodnosa s čovjekom.

3. *Zarobljenik šumske kuće* Anđelke Martić u svjetlu suvremene ekohumanistike

Zbirka pripovjedaka Anđelke Martić⁶ *Zarobljenik šumske kuće* prvo je svoje izdanje doživjela 1989. godine, a u okviru Eko Vjeverice objavljeno je 1990. i njezino 2. izdanje. Usporedbom dvaju izdanja utvrđeno je da među njima ne postoje razlike, osim što je drugome izdanju dodan zeleni logo Eko Vjeverice te je naslov, u skladu s orijentacijom biblioteke, također otisnut zelenom bojom, za razliku od prvoga izdanja u kojemu je njegova boja crvena. Ilustracije potpisuje Ratko Janjić Lobo, urednica je Vera Barić, a recenzenti Ivo Zalar i Milan Zimonja. Već samim naslovom (pod)bibliotečnog niza, Eko Vjeverica, ali i naslovom zbirke, stvaraju se čitateljska očekivanja u vezi sa „zelenom” orijentacijom djela. Zbirka obuhvaća sedam sadržajno djelomice ulančanih pripovjedaka, koje je, međutim, moguće čitati i neovisno jednu od druge. Pripovijetke *Lugarev savjet*, *Zarobljenik šumske kuće*, prema kojoj zbirka i nosi ime, *Nemirni podstanar*, *Jednog svibanjskog dana*, *Na visokoj čeki*, *Opasan susret* i *Pod snježnim granama*,

6 Među najvažnijim djelima hrvatske dječje književnice Anđelke Martić (Zagreb, 1924. — Zagreb, 2020.) su: *Mali konjovodac i druge priče* (1951), *Pirgo* (1953), *Jezero u planini* (1956), *Dječak i šuma* (1960), *Proljeće, mama i ja* (1968), *Djedica pričalo i čarobni vrutak* (1977), *Zarobljenik šumske kuće* (1989), *Tri lisice i šumski car* (2002), *Dječak div i druge bajke* (2002) (Skok, 2011, 11).

povezuju isti ljudski protagonisti, i to ponajprije autobiografski obojen lik neimenovane pripovjedačice, koja je književnica, potom lugar Matija, njegov unuk, dječak Nikola i dr. ali i jedan neljudski glavni lik koji se nalazi u osnovici svih pripovjedaka — šuma. Čitanje odabranih prozih predložaka percipirajući šumu odnosno prirodu⁷ u njima kao lik, i to ne sporedni, ne kao kulisu ili pozadinu radnje, nego upravo kao jednakovrijednu protagonisticu koja se pojavljuje u brojnim ulogama, otvara posve nove interpretacijske mogućnosti. Naravno, imajući na umu da je slika prirode koja se dobiva putem književnog medija upravo to — slika, predodžba prenijeta onako kako je vide ljudski protagonisti autorice. Pritom nikako nije nevažno koji lik vrši funkciju prijenosa, odrasli ili dječji, te u kakvu je pojedini lik odnosu prema prirodi: je li on lugar, lovac, šumski radnik ili književnica koja u šumu iz urbanog okruženja dolazi tek povremeno.

Već prvim rečenicama prve pripovijetke, *Lugarev savjet*, pripovjedačica Anđelke Martić dijeli s čitateljem svoj osjećaj prema okolišu, konkretno prema šumi koja, kako saznajemo iz daljnje naracije, okružuje vinograd u kojemu se nalazi njezina kućica:

Sve oko mene bijaše lijepo, ali od svega najljepša bila je šuma. Voljela sam njezina stabla, bogatstvo zelenih krošanja, voljela svaku pticu i zvrčicu, svakog kukca i leptira, pa i sjenku što bi zaigrala pred mojim očima. Voljela sam sve njezine šumore i mrmore, šušnjeve i glasove, boje i mirise. Dragi su mi bili žuboriti potoci, skriveni izvori, cvijetak pred nogama, gljivica šćućurena kraj starog panja, vlaga dubokih jaruga, trava bjeličasta od jutarnje rose, tragovi srna i jelena i još mnogo toga viđenog i prosanjanog... Nikada mi nije dosta onog što se zove — šuma. Ljubav iz djetinjstva ponesena u život! (Martić, 1989, 5).

Koncept ljepote, koji je pripovjedačici u djetinjstvu usadio djed, obavezno se vezuje uz šumu i njezine stanovnike:

7 Odgovor na pitanje što je priroda, odnosno što se sve podrazumijeva pod tim pojmom, jedna je od ekokritičkih aporija (v. Glotfelty, 1996; Garner, 2015; Jimmy, 2015). No u kontekstu za analizu odabranih proza Anđelke Martić prirodu je moguće odrediti kao sve ono što ne pripada ljudskom, ponajprije šumu i njezine neljudske stanovnike.

U svemu se, dijete, može naći ljepota. U vedrom i u tmurnom danu, u mrkoj i u mjesecini obasjanoj noći, u malom mravu što glavinja pod svojim teškim teretom, u crno-žutom daždevnjaku, u pauku krstašu, što se njiše na svojoj razapetoj mreži, posutoj biserima rose, u opalom, pa i u trulom listu, u šarenoj šojki i u crnom gavranu... U svemu ima ljepote samo je treba znati osjetiti i vidjeti! (Martić, 1989, 13).

Jednaku fascinaciju šumom iskazuje i stari lugar Matija, iz čijih se riječi čini kao da opisuje kakvu djevu iz bajke: „Šuma... Ljepotica... Bijedna bi zemlja bila bez te ljepote. Opstanka joj ne bi bilo... Lijepa je i u proljeće i ljeti, i u jesen i zimi” (Martić, 1989, 7). Ovo su tek prvi u nizu romantičarskih, idealiziranih opisa prirode⁸ u pripovijetkama Anđelke Martić, koji se, međutim, vrlo brzo pokazuju upravo takvima — idealiziranima, drugim riječima neodrživima (cf. Aslan, Bas, 2020, 712). Naime, čim ta ista voljena šuma, koja se „gotovo prislonila uz kuću” (Martić, 1989, 6) prodre u ljudski prostor, u kućicu u vinogradu, tada više nije tako idilična i idealizirana, pa, primjerice, sova zalutala u unutrašnjost klijeti kroz dimnjak postaje „ptičurina” (Martić, 1989, 15, 17, 26). Ovakav kontradiktoran, pa i, u odnosu na temeljnu poruku djela, pomalo subverzivan odnos koji pripovjedačica i ostali likovi svojim antropocentričnim uvjerenjima, razmišljanjima i postupcima iskazuju u bliskom susretu s neljudskim provlači se cijelom zbirkom i može se interpretirati kao jedna od temeljnih preokupacija ekokritičke dekonstrukcije (v. Glotfelty, 1996; Zapf, 2010). S jedne strane radost i ushićenje zbog uronjenosti u „golemo, zeleno prostranstvo”, s druge osjećaj tuge, nelagode, pa i ljutnje zbog štete koju je nezvani i slučajni gost nehotice učinio: prevrnutе vaze, razbijene boce i sl. (Martić 1989, 14–15, 19), što ubrzo prelazi u strah od prisutnosti divlje životinje. Cjelokupan doživljaj sove izrazito je specistički: sova je isprva prikazana negativno, kao stvorenje koje je, da nije bilo oslabljeno gladovanjem i strahom, moglo napasti pripovjedačicu i ozlijediti je oštrim kljunom. Pripovjedačica

8 Romantičarska ideja povratka prirodi i njezina idealizacija prisutna je i u pripovijetci *Zarobljenik šumske kuće*. Primjerice, uspinjući se šumskim puteljkom, pripovjedačica duboko udiše prohladni šumski zrak koji joj poput melema ispunjava pluća „puna gradskog smoga, gustog i ljepljivog. [...] Tko bi rekao da sam se još jutros pripijala kroz gužvu velikog grada?!” (Martić, 1989, 12, 14).

je uočila načinjenu štetu u kućanstvu, zbog čega je osjetila tugu, ali taj je osjećaj nije obuzeo (i) zbog sudbine nesretne ptice za koju u tom trenutku nije znala je li uopće još živa i koja zasigurno nije hotimice ušla u „ljudski” prostor. Tek u trenutku kad je shvatila da je onemoćala ptica preslaba za napad, pripovjedačica osjeti sućut, uzima je u ruke i pušta na slobodu, ali svejedno joj dodijelivši etiketu „šumskog razbojnika” (Martić, 1989, 18). Pripovjedačičinoj bojazni i negativnoj percepciji sove, koja se ponavlja i u pripovijesti *Jednog svibanjskog dana* (Martić, 1989, 48), legitimitet daju i lugarove riječi: „Da se ustremila na vas, loše bi se proveli. Što sova dohvati pandžama, više ne pušta, a kljunom otkida dobar komad mesa... A joj, ne mogu ni zamisliti kako bi vas izranjavila...” (Martić, 1989, 26).

Za razliku od negativne predodožbe sove, drugi „nezvani podstanar”, koji također prodire u pripovjedačičin prostor, prolazi daleko bolje. Riječ je o sivom puhu, koji je opisan epitetima poput ljubak, dražestan, neodoljivo smiješan, mali nestaško i sl. (Martić, 1989, 30–31) Prijenos specifičnih stavova i uvjerenja odvija se, međutim, posve drugačijim odnosom prema puhu sličnim glodavcima, miševima i štakorima — „štetočinama” kojih se rješava otrovom. Pomisao da su u šumskoj kućici štakori, „odvratne životinje”, toliko zgrožava pripovjedačicu da njezino vedro raspoloženje i radost zbog dolaska odmah nestaju. Ona se čitatelju obraća sljedećim objašnjenjem: „Volim sve životinje, neke više, a neke manje, no štakore ne mogu smisliti. Koža mi se ježi i pri samoj pomisli na njih” (Martić, 1989, 34–35). Nadalje, iako je puh, za razliku od štakora, u pripovijetci *Nemirni podstanar* prikazan u pozitivnom svjetlu, što je dodatno podvučeno susjedovim komentarom: „Štakori su odvratni, a puhovi čisti i umiljati” (Martić, 1989, 36), pripovjedačica se prisjeća i svojeg prvog susreta s puhovima. Tada nije pravila razliku između tih dviju vrsta: i puhovi i štakori za nju su bili tek glodavci koji čine štetu (Martić, 1989, 36). Kontradikciju je u *Zarobljeniku šumske kuće* moguće uočiti i u vezi s odnosom prema biljnim vrstama, pa tako na jednom mjestu u naraciji pripovjedačica bere đurdice (Martić, 1989, 48), a na drugom dječak upozorava brata da se to ne smije činiti (Martić, 1989, 94–95).

Šuma je, dakle, osim kao prostor zadivljujuće ljepote, percipirana i kao prostor opasnosti, što će se pokazati i u potencijalno doista ugrožavajućoj situaciji opisanoj u pripovijesti *Opasan susret*, u kojoj braća su-

sreću „pitomu”, a zapravo bijesnu lisicu. Dječaka koji ju je htio dotaknuti, dovodeći se time u životnu opasnost, svojom intervencijom spašava lugar Matija. Cijeli taj dio naracije posvećen je dočaravanju osjećaja starog lugara i dvojice dječaka: radoznalosti, uzbuđenja, straha... Empatija dječaka prema ubijenoj životinji, njihova tuga popraćena suzama, vrlo brzo su relativizirane i odbačene kao neprihvatljive, a čin oduzimanja života lisici opravdan opasnošću od širenja neizlječive, fatalne virusne zoonoze⁹ ugrizom (Martić, 1989, 96–101).

Nadalje, šumu se može „čitati” i kao objekt čija je vrijednost ekvivalentna mogućnostima koje pruža za potrebe čovjekove eksploatacije, i to: putem lova (Martić, 1989, 23; 64), ubiranja raznih vrsta šumskih plodova, primjerice gljiva (Martić, 1989, 55–56), ili iskorištavanja sirovine za pravljenje ugljena (Martić, 1989, 84). S ubijanjem neljudskih bića u kontekstu analizirane zbirke Anđelke Martić susrećemo se i putem teme lova, teme koja je, čini se, duboko, još od pradavnih vremena, ukorijenjena u ljudsko poimanje šumskog prostora. Usmenom predajom, prenošenjem uvriježenih običaja starijih, dječji se likovi — kao i (uglavnom) dječji recipijenti ovih proza — potencijalno desenzibiliziraju na ubijanje neljudskih stanovnika prirode¹⁰ uz opravdanje društvene prihvatljivosti lova i nužnosti odstrela „viška” jedinki u svrhu regulacije populacije divljih vrsta¹¹ te im se nekritički prenosi predodžba o lovu kao tradicionalnoj vrijednosti.

Kao i ranije spomenuta djela Miroslava Hirtza i Vlatka Šarića, i ove pripovijetke Anđelke Martić uključuju prirodoslovna znanja pažli-

9 U vremenu kada je Anđelka Martić pisala i objavila djelo *Zarobljenik šumske kuće* u Hrvatskoj je još bilo slučajeva bjesnoće. Prema službenim podacima, tek od 2015. nije zabilježen nijedan slučaj bjesnoće u Republici Hrvatskoj, niti u domaćih, niti u divljih životinja (Vodopija, 2021).

10 „Zgranuti dječaci i dalje su se čvrsto držali jedan drugoga, ne shvaćajući što se to upravo dogodilo. Čuli su oni već mnogo toga o lovu, vidjeli gomile ubijene divljači, ali još ni jedna šumska zvjerka nije bila ubijena pred njihovim očima” (Martić, 1989, 98).

11 Iz tog razloga lugar Matija obilazi jame jazavaca, kako bi se prije lova na tu vrstu, koji počinje u travnju, barem otprilike znao njihov broj (Martić, 1989, 23). U *Na visokoj čeki* Martić tematizira i lov na jelene, pri čemu lugar objašnjava kako je jedan od najljepših lovačkih običaja kićenje grančicom i odavanje posljednje počasti ulovljenoj divljači (Martić, 1989, 74).

vo umetnuta u opisne dionice ili u dijaloge među likovima. Taj prirodoslovni sloj odnosi se na tendenciozno edukativna, ali didaktičizmom ne suviše opterećena tumačenja ponašanja i navika pojedinih neljudskih vrsta, kao i navođenje stručnih naziva. Primjerice, lugar Matija postavlja hranilice za ptice: puzavce, sjenice uljarice, crnog kosa (Martić, 1989, 11); pripovjedačica u šetnji šumom susreće vivke, čvorke, grmuše, drozdove (Martić, 1989, 12) te razgovara s lugarom o različitim vrstama gljiva (Martić, 1989, 56). Susjed Štef informira o puhu:

Uporna su to i žilava stvorenja. Ali zato su, kako sam već rekao, umiljati i čisti [...]. Puh se hrani samo biljnom hranom i drugu ne dira. Čak se daje i lijepo pripitomiti. No, namnože li se, zaista ćete imati na sve strane rupe u drvenoj oblozi. Sreća što se pare samo jednom godišnje, pa... (Martić, 1989, 37).

Odgovara Štef i na znatiželju djevojčice Jane, koju je zanimalo je li puh štetan i u šumi:

Najviše štete prave puhovi kad ih se suviše razmnoži. Baš kao i vjevice. Često izgrizu glatku koru stabala, pa se pod oštećenim dijelovima izlegne mnoštvo potkornjaka. A to šumi baš i nije od koristi... [...] U rano proljeće hrane se pupovima drveća, isklijalim biljkama, u jesen šumskim sjemenjem, orasima, lješnjacima, slatkim voćem, a ponekad jedu jaja i mlade ptiće u gnijezdu... (Martić, 1989, 41).

U okviru poučnog sloja koji egzistira u pripovijetkama valja spomenuti da Martić diskretno otvara i „eko-ekovsku” problematiku odlaganja otpada, točnije važnosti razlikovanja biotpada od ekološki nerazgradivih materijala¹².

U odnosu prema književnosti kao umjetnosti riječi i jednom od glavnih proizvoda ljudske kulture, šuma u pripovijetkama iz *Zarobljenika šumske kuće* zauzima trostruku ulogu. S jedne strane šumske ljepote izvor su

12 Čitateljskoj publici prenosi se po(r)uka o ekološkom otpadu koji je razgradiv te ga je prihvatljivo odlagati u šumi, primjerice mrvice kruha i pileće kosti ostale nakon užine u šetnji šumom (Martić, 1989, 55).

nadahnuća za književno stvaranje¹³, ali i dominantna sadržajna tema: ljudski likovi o njoj razgovaraju, kreću se njezinim prostorom, dolaze u kontakt s njezinim neljudskim stanovnicima¹⁴. S druge strane, sama šuma preuzima ulogu tajnovite pripovjedačice, ali samo za one, upozorava lugar Matija, koji znaju slušati. Pozivajući na bolje razumijevanje svijeta koji nas okružuje, lugar ujedno poziva na obnavljanje narušene bliskosti između čovjeka i njegove okoline — što je upravo jezgra ekokritičkih stajališta¹⁵. I naposljetku, šuma katkad djeluje i kao distrakcija od kulture:

U ruci mi knjiga. Mislila sam da ću moći čitati, ali šuma odviše odvlači moju pažnju. Pročitam redak, dva, a onda kvrcne neka grančica, jače zašumori lišće, iznenada bljesne zalutala sunčeva zraka — i knjiga ostaje zaboravljena u ruci (Martić, 1989, 30).

Potom, priroda je autorici nerijetko alat pomoću kojeg opisuje ljudsko: na primjer, lugar Matija, očiju modrih kao nebesko plavetnilo, „smiješan [je] i privlačan kao neobični, gotovo nestvaran šumski stvor iz neke priče” (Martić, 1989, 6). No, s druge strane, a to ekokritičari često ističu (Brozović, 2012, 30–31), ljudi u svemu što ih okružuje traže i vide sebe. Odnos čovjeka prema šumi u pripovijetkama iz zbirke *Zarobljenik šumske kuće* višeslojan je i kompleksan, no odnos šume prema čovjeku vjerojatno najispravnije obuhvaća riječ ravnodušnost (Martić, 1989, 88), pa se panj na koji pripovjedačica sjeda umorna od uspona ondje „gostoljubivo našao” kako bi poslužio kao stolica samo iz perspektive ljudskog poimanja svijeta (Martić, 1989, 12). Dječak Nikola iz

13 Tako i za priču unutar priče, zapravo narodnu predaju o osornom šumskom caru i neuglednoj zečici koja se usudila suprotstaviti njegovim zahtjevima, a koju pripovijeda lugar Matija u pripovijesti *Na visokoj čeki*. Ispričavši je, lugar zaključuje: „Mnogo takvih priča ima u narodu. Eto, priroda ne daje samo ljepotu ljudima, ona ih potiče da misle i stvaraju... Samo, nažalost, sve manje i manje drugujemo s njome” (Martić, 1989, 83).

14 Taj je kontakt katkad i doslovan, fizički: na nos dječaka Ivana slijeće mušica (Martić, 1989, 90), a na lice drugoga dječaka Marka lijepi se paučina (Martić, 1989, 89).

15 „Pođite u šumu, šuma će vam sama pričati. Nitko ljepše od nje ne priča. Samo treba znati slušati, slušati i gledati. Ustati prije sunca, zanoćiti u njoj, stopiti se s njome, osjetiti je u srcu i krvi. Učinite li tako, sve će vam reći” (Martić, 1989, 9).

djedova pričanja spoznaje zakon prirode, činjenicu da je sve u prirodi „urođeno i uređeno” (Martić, 1989, 59) te da život živi od drugih života. Kada empatična djevojčica Jana spriječi odrasle u namjeri da male puhave iz gnijezda nesretno svijenog u štednjaku bace u smeće, dajući time priliku ženki puha da spasi svoju mladunčad i odnese ih u sigurnost šume, to šumsko biće više nije percipirano samo kao umiljata životinja, nego i kao hrabra majka (Martić, 1989, 43), a mravinjak je, nešto kasnije u naraciji, uspoređen s domom čiste i uredne domaćice (Martić, 1989, 59). U kontekstu književnoga diskursa takav se postupak naziva antropomorfizacijom — pripisivanje ljudskih osobina neljudskim bićima, tj. njihova humanizacija (v. Visković, 2009, 50–60).

Slika 1. Naslovnica djela Anđelke Martić *Zarobljenik šumske kuće*, 2. izdanje, Mladost, Zagreb, 1990

Slika 2. Unutarnja strana korice djela Anđelke Martić *Zarobljenik šumske kuće*, Zagreb, 1990

4. Zaključno

Ekokritika, spomenuto je već, nastoji potaknuti ekološko osvješćivanje rušeći hijerarhijski poredak utemeljen na ljudskoj superiornosti i potkopavajući apsolutnu vladavinu čovjeka nad svemirom. Prirodu se,

kako navode Aslan i Bas, više ne promatra kao romantičan, idealizirani objekt, kao nešto što postoji isključivo u svrhu ljudskog iskorištavanja ili pak znanstvenog proučavanja, nego kao entitet koji može odrediti „vlastiti” identitet kroz „sebe samu”, a ne kao sekundarni element koji ljudskoj vrsti služi za upotrebu i beskrajnu konzumaciju, završavajući svoje postojanje kroz čovjeka (Aslan, Bas, 2020, 712). Cilj je ekokritike novom svijesću promijeniti ljudsko poimanje prirode u smjeru koji se neće temeljiti na antropocentrizmu, odnosno vlastitom, ljudskom interesu, nego priznavati unutrašnju vrijednost svih bića u prirodi, vrijednost koju ona imaju po sebi, neovisno o njihovoj iskoristivosti za čovjeka. U tom smislu ova je analiza pokušala pokazati ne samo kako izgleda predodžba prirode u književnom svijetu Anđelke Martić i još ponekim primjerima iz ostalih naslova objavljenih u okviru Eko Vjeverice nego i ukazati na činjenicu da se i književnost može proučavati kao umjetnost koja odražava naše interakcije s prirodnim svijetom, ali ujedno i utječe na njih. Svojim porukama književni medij s jedne strane pridonosi našem današnjem problematičnom odnosu prema prirodi i ekološkim pitanjima koja iz takvoga otuđenoga i osakaćenoga odnosa proizlaze, a s druge može ujedno ponuditi i dio rješenja novim, biocentrični(ji)m idejama koje će buduće generacije „odgajati” u empatičnijem i obzirnijem svjetonazorskom smjeru. Na to u kontekstu ekokritičkog i zooetičkog pristupa u proučavanju dječje književnosti i književnosti za mlade ukazuje i istraživanje Suzane Marjanić o radikalnoanimalističkim djelima Zlatka Tomića *Četvrta zraka* (2016.) i Bernarda Jana *Potraži me ispod dúge* (1993.). Riječ je o autorima koji su ekološku i zooetičku problematiku mladim čitateljima predstavili u obliku bajkovite strukture, ukazujući na ozbiljnu ugroženost ekosustava (Marjanić, 2018, 849–861). Na tome je ekološkom tragu, premda jako udaljena od radikalnoanimalističke orijentacije, i poruka pripovjedačice Anđelke Martić:

Poslušala sam savjet starog lugara. Mnogo sam vremena provela u šumi. Od rane zore do gustog mraka. Gledala sam i slušala. Slušala i pamtila. Ono što sam vidjela i naučila prenijet ću na papir. Pisat ću priče iz velike šume. Za djecu koja vole šumu, a još više za onu koja nikada nisu u njoj bila. Da je zavole i pođu u nju... (Martić, 1989, 11).

Šuma je, dakle, postala književni lik, golemi rezervoar života koji diše, kreće se, hrani, razmnožava i nuka autoricu na književno stvaralaštvo. No kad joj se, šumi, ljudski protagonisti suviše približe ili kad se ona suviše približi njima, tada nerijetko dolazi do obrata u percepciji i jasne prostorne/fizičke, ali i psihičke podjele na prostor prirode i prostor kulture, civilizacije, ljudskog. Stari lugar, međutim, upozorava upravo na taj razdor, na sve izraženiju distopijsku izmještenost ljudske vrste iz prirode (Martić, 1989, 8).

Pripovijetke Anđelke Martić iz ove zbirke nesumnjivo potiču mlade čitatelje na približavanje prirodi, na (bolje) razumijevanje neljudskih stvorenja te na ekološki pa i biocentrično usmjereno razmišljanje i razvijanje svijesti o okolišu u kojemu žive i važnosti njegova očuvanja — ne samo zbog toga što je on nužan za opstanak nas samih kao vrste, nego i zato što je jednako tako dom ostalim vrstama s kojima dijelimo planet. Uočeno je, međutim, da one promiču i neka tradicionalna uvjerenja i stavove koje bismo iz perspektive današnjih spoznaja mogli nazvati zastarjelima i specističkima. Spomenut je primjer pojedinih djela koja su, u slučaju kad su preuzimana u Eko Vjevericu kao već prije tiskana izdanja, „popravljana” različitim uredničkim, priređivačkim i korektorsko-lektorskim zahvatima, no to nije rađeno dosljedno, pa su dječjoj čitateljskoj publici u pojedinim slučajevima opet prenošene poruke specizma tj. antropocentrizma, drugim riječima, svjetonazorski stavovi koji, bez obzira na to je li ih mladi čitatelj (potpuno ili djelomično) prihvatio i pounutrio ili nije, danas postaju neprihvatljivi. Naravno, pri tome treba uzeti u obzir kulturnopovijesni kontekst s početka 1990-ih, kada su i ekokritički i kulturnoanimalistički pristupi bili tek u povojima, no s obzirom na veliku popularnost Biblioteke Vjeverice (i pod njezinom kapom pokrenutog projekta Eko Vjeverice) na tadašnje mlade generacije, u vremenu kada knjiga nije bila izložena izazovima današnje supremacije računalnih medija i interneta, to nikako nije bezazleno.

Literatura

- Aslan, E.U., Bas, B. (2020). *Ecocritical approach to children's literature: Example of „I am a Hornbeam Branch”*, „Educational Research and Reviews” vol. 15 (12), str. 711–720. <https://doi.org/10.5897/ERR2020.4063>
- Aščić, I. (2017). *Biblioteka Vjeverica*. [Diplomski rad]. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji.
- Batinić, A. (2021). *Prirodoslovno-umjetnička proza u hrvatskoj (dječjoj) književnosti*, „Poznańskie Studia Slawistyczne” br. 20, str. 195–214. <https://doi.org/10.14746/pss.2021.20.11>
- Brozović, D. (2012). *Čitati zeleno: Ekokriticizam — neprepoznata mogućnost suvremene hrvatske znanosti o književnosti*. „Književna smotra” br. 164–165 (2–3), str. 29–35.
- Dunayer, J. (2009). *Specizam*. Prev. Z. Čiča. Čakovec–Zagreb: Dvostruka duga–Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Garner, B.M. (2015). *Far Over the Misty Mountains Cold: An Ecocritical Reading of J.R.R. Tolkien's The Hobbit*. Bucknell Digital Commons. Honors Thesis. https://digitalcommons.bucknell.edu/honors_theses/291. (29.12.2021).
- Glotfelty, C. (1996). *Introduction: Literary Studies in an Age of Environmental Crisis*. U: *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*. Ur. C. Glotfelty, H. Fromm. Athens–London: The University of Georgia Press, str. xv–xxxvii.
- Hajdarović, M. (2011). *Pismo (govor) indijanskog poglavice Seattlea?* <https://povijest.net/2018/?p=2861>. (27.02.2022).
- Hirtz, M. (1927). *Novele iz životinjskoga svijeta. Knjiga jednoga prirodnjaka*. Zagreb: Vlastita naklada, Tisak Zaklade tiskare Narodnih novina.
- Hirtz, M. (1991). *Novele iz životinjskoga svijeta. Knjiga jednoga prirodnjaka*. Zagreb: Mladost.
- Hitrec, H. (1990). *Eko Eko*. Zagreb: Mladost.
- Jimmy, N.B. (2015). *Ecocritical Approach to Literary Text Interpretation*. „International Journal of Innovation and Scientific Research” no. 2, str. 369–378.
- Katalog Knjižnica grada Zagreba. <https://katalog.kgz.hr/pages/search.aspx?¤tPage=1&searchById=-1&age=0>. (27.02.2022).
- Katalog Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. <https://katalog.nsk.hr/F?RN=351158223>. (27.02.2022).
- Marjanić, S. (2006). *Književni svjetovi s etnološkom, ekološkom i animalističkom nišom*. „Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku” br. 43/2, str. 163–186.
- Marjanić, S. (2018). *Bajka i zoetika: bajkovita matrica animalističkih književnih djela — dva primjera*. U: *Stojće Priča iz davnine. Zbornik radova*. Ur. A. Kos-Lajtman, S. Lovrić Kralj, N. Kujundžić. Zagreb: Hrvatska udruga istraživača dječje književnosti, str. 849–861.
- Martić, A. (1989). *Zarobljenik šumske kuće*. Zagreb: Mladost.
- Martić, A. (1990). *Zarobljenik šumske kuće*. Zagreb: Mladost.
- Radošević, V. (2016). *Povijest Vjeverice*. „Libri & Liberi” br. 5 (1), str. 95–116. [https://doi.org/10.21066/carcl.libri.2016-05\(01\).0005](https://doi.org/10.21066/carcl.libri.2016-05(01).0005)

- Skok, J. (2011). *Martić, Anđelka*. U: *Hrvatska književna enciklopedija*. 3 Ma — R. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, str. 11–12.
- Šarić, V. (1990). *Rogan: istinite pripovijesti iz životinjskog svijeta*. Zagreb: Mladost.
- Visković, N. (2009). *Kulturna zoologija. Što je životinja čovjeku i što je čovjek životinji*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Vodopija, R. (2021). *Ostvarenje stoljetnog sna — Republika Hrvatska je zemlja slobodna od bjesnoće*. <https://stampar.hr/hr/novosti/ostvarenje-stoljetnog-sna-republika-hrvatska-je-zemlja-slobodna-od-bjesnoce>. (4.01.2022).
- Zapf, H. (2010). *Ecocriticism, Cultural Ecology, and Literary Studies*. „Ecozon@” vol. 1, br. 1, str. 136–147. <https://doi.org/10.37536/ECOZONA.2010.1.1332>

- **ANA BATINIĆ**—senior research associate at the Division for the History of Croatian Literature at the Institute for the History of Croatian Literature, Theatre and Music, Croatian Academy of Sciences and Arts. She graduated from the Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, in Croatian language and literature and English language and literature. Her areas of interest are the history of the 19th and 20th century Croatian literature, more specifically literary animal studies, Croatian children's literature and Croatian female authors.

